

2. Бияк Н. Номінація персонажів у романах Гончара як додатковий засіб їх характеристики // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 1 (6). – С. 115 – 122.

3. Герасименко Н. Популярна література кінця ХХ–початку ХХІ ст.: монографія. – Тернопіль: Джура, 2010. – 264 с.

4. Голобородько Я. Елізіум. Інкорпорація стратеєм. – Харків: Фоліо, 2009. – 187 с.

5. Джугастрянська Ю. Ірен Роздобудько: коли жінка – поет // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 59–61

6. Роздобудько І. Останній діамант міледі: Авантюрний детектив. – Харків: Фоліо, 2006. – 222 с.

7. Соколовська Ю. Особливості жанрових трансформацій прози Ірен Роздобудько // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2014. – №1107. – Вип. 70. – С. 176–180

8. Старовойт Л. Жанрові модифікації детективу у творчості Ірен Роздобудько. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/Fil/2011_4_7/23.htm

Громко Т. В.

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький*

РІЗНОВИДИ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ П'ЄС І.К. ТОБІЛЕВИЧА (КАРПЕНКА-КАРОГО)

І.К.Тобілевич (Карпенко-Карий) належав до когорти українських письменників і всесвітньовідомих драматургів України, які добре знали і майстерно використовували у своїй мовотворчості багате степове народнорозмовне джерело, підносячи його до всенародного визнання [10, с. 64]. Він розумів необхідність мовного унормування, бачив зразки української класичної літературної мови.

Творчість видатного митця припадає на час, коли східноукраїнський і західноукраїнський варіанти літературної мови майже повністю злились в єдину загальноукраїнську літературну мову, коли українська літературна мова досягла високого ступеня унормованості. Визначення особливої ролі І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого) у становленні літературної норми, її свідомому випрацюванні переводить часткове питання про місце діалектизмів у текстах творів цього автора в загальнотеоретичну площину – зіставлення степового говору та художньої мови письменника [11, с.11]. Цим і зумовлена актуальність дослідження діалектизмів у драматичних творах Карпенка-Карого на тлі та у зв'язку зі степовим діалектом [9, с.89].

Аналіз функції розмовного лексику, діалектизмів, жаргонізмів, застарілої та суспільно-політичної лексики, а також росіянізмів, що засвідчують вплив тенденцій літературної мови початку ХХ ст. на мовну особистість драматурга має надзвичайно важливе значення. Адже це дало змогу драматургу виявити особливості соціального та

професійного середовища, походження, освіченість, характер персонажів драм [1, с. 55].

Визначальними ознаками ідіостилю І. К. Тобілевич (Карпенка-Карого), тобто мови його творів є розмовність, емоційна насиченість, діалогічність, природність, ясність викладу без усякої штучності й надуманості. Мову творів драматурга репрезентує розмовна лексика із різним ступенем експресивності, офіційності, зниженості, які відображають мовний колорит епохи.

Свої думки про високі завдання театру викладає Карпенко-Карий устами Івана Барильченка з п'єси «Суєта»: «*Малювати наше дійсне життя з усіма ого прикростями, гальмами, неадаптованостями*» (тут і далі цитується за виданням [6]). Він залишив багату спадщину – свої драми і комедії, що становлять найвище досягнення української класичної драматургії XIX – поч. XX ст. [5, с. 5].

Герої п'єс І. Тобілевича куди соціально ширше представлені – селяни, міщани, полупанки, куркулі, поміщики, студенти, лікарі, вчителі.

Отже, для глибшого розуміння проблеми становлення й функціонування мовної особистості видатного українського письменника, недостатнім вивченням особливостей, міри використання ним рідного степового говору, взаємозв'язку з українською літературною мовою його періоду [8, с. 12].

І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий) прекрасно володів здобутками сучасної йому української літературної мови, а внаслідок величезного поширення його творів до початку XX ст. істотно впливав на вироблення її остаточних норм [7, с. 81-82].

Використання вузьколокальних елементів лексико-семантичного рівня вказує на чітку зорієнтованість письменника на народне мовлення [3, с. 9], що стало запорукою словникового багатства мови його драматичних творів.

Письменник свідомо сприяв олітературненню просторіччя, уникав діалектизмів, і все ж особливості говірок, переважно степових, у мові його творів відбиті.

Серед ужитих І. К. Тобілевичем (Карпенком-Карим) діалектизмів [2, с. 138] І. Г. Матвіяк відзначає такі: *одповідь, гость, милость, двойка, богомольна, хуторський, постой* «постій»; *сем'я, крѣпацтво; захакаєся* «захекався»; *кумедія; улица, уха, огонь; гиндик, гиндичата; кривні (гроші), окрімно* «окремо»; *хворма, хвортуна, хвампілія, бухвет, хварширований; гробак* «хробак»: *штрап, оштрапувать; мнясо; товком* «зрозуміло»; *обіщать* «обіцяти», *шмалить* «смалити»; *циркуляр* «циркуляр»; *струмент* «інструмент»; *самоварь, квартира, базарю; тепера, кудюю; миш* «миша»; *поганячи* «по-панськи», *по-чеськи* «по-чеському»; майже послідовне вживання інфінітивів на -ть; *просю, сидю, сердюсь, треттю, пустю, робе, тяме, любе, говоре, переваже, прикусе; бра* «брате», *виштрапувать* «вилаяти», «покарати», *вкруть* «негайно», *голощок* «голий пісний борш», *залаштувать* «залагодити», *здибать* «знайти», *з'їжа* «об'їдання», *злапать* «впіймати», *зуспїть* «спіткати», *каляса* «бричка». *кирпич* «сухий кизяк», *иаправець* «прямо», «по прямій лінії», *наобісити* «набриднути», *обібрать* «обрати», *підлогом* «обманом», *подухалий* «справжній», *послі* «пізніше», *потембос* «недоброякісний хліб», *причичити* «прив'язати», *просеренки* «проліски», *пуговиця* «гудзик», *розрізнятися* «розлучатися», *свіжо* «тільки що», *супес* «псявіра», *твар* «обличчя», *фойдник* «пройдисвіт», *шуткома* «жартома» тощо [7, с. 142].

Серед представлених у текстах п'єс І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого) основний масив становлять лексичні і семантичні діалектизми – «**Хазяїн**» [6]: ... *а восени* на

салган разом з своїми (с. 354); ... **сирівець** зварять (с. 368); ... а чіпляється за **кобеняка**. (с. 159) тощо.

Фонетичні діалектизми – значна частина з них: **Бухвет** є (с. 355); ... золота **мендаль** (с. 371); ... я тебе **обзнакомлю** з ділом (с. 363); **Голодрабець?** (с. 389); ... **бандючущися** думит дворянством ... (с. 160), Та краще **грабоком** нечувственим родиться (с. 408).

Прикладами граматичних діалектизмів у цій драмі є наступні: **Це не ресторація** (с. 356); **З рота вирвали такий зарібок!** (с. 403) та ін.

Діалектизми, які лінгвісти фіксують у мові п'єс І.Тобілевича (Карпенка-Карого), вказують на особливості степового говору: адже театр корифеїв зароджувався в Єлисаветграді (нині м. Кропивницькому).

Нечисленні специфічні ознаки цього говору засвідчені й у текстах п'єс. Це, наприклад, відсутність чергувань голосних у закритих складах (*сем'я, хуторський, єй-богу*), відсутність африкатів (*вирядю Степана; занудюсь без роботи; в острог посадю; їздю*), м'якість кінцевого приголосного (*самуварь, квартира, сахарь*), переважання інфінітивних форм на **-ть** (М а р т и н. **Апелювать!**; М а р т и н. **І скажіть, що буде коштувать?**; О м е л ь к о (іде). **Ніколи він тобі не дасть договорить!**), вживання у формі 3-ї особи однини закінчень **-е, -а** у діалогах (*ходить, любе, носе, зна*) й у мові автора (**Входє** Омелько; **Обніма** його за стан).

Показовим є використання слів діалектного походження, наприклад, у п'єсі І.Тобілевича (Карпенка-Карого) «**Мартин Боруля**» [6]: *тільки, скільки, будлі-коли, переначувать, совітувать, інчий, люде* та ін. [4, с. 11-12]; а також (за виданням [6]): *Читайте відціля* (с. 149); *От що був у нас з тобою на масниці ...* (с. 152); *... і співаємо крамбамбулі!* (с. 153); *... застібається в один борт на дев'ять пугвиць!* (с. 156) та ін.

Серед діалектизмів за п'єсою «**Сто тисяч**» [6] знаходимо: а) *... щоб якої реміняки не порізали на батого* (с. 242), *... таки найшлася б у вас там яка сотняга?* (с. 244); *сам одянешся по-празничовому* (с. 251); *А скудова він візьме заплатить доле?* (с. 268) – граматичні варіанти; б) *... торгував мясом у різницях* (с. 243), *луципірові* (с. 244); *... по тих ріхметиках шукать* (с. 249); *Хто хрунтовик?* (с. 250); *Запряжеш пару сірих жеребців у нового хеургона* (с. 251); *Мене вже ці думки зовсім ізсушили ...* (с. 256); *... кумпанію з панами водить* (с. 266); **Геулт!** (с. 273) – фонетичні діалектизми.

Лексичні і семантичні діалектизми – драма І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) «**Безталанна**» (за виданням [6]): *Я й не розшолопав вчора* (с. 204); **Беззубий шкарбан!** (с. 227); *чого ж тепер еретуєшся?* (с. 211); *... трохи таранкуватого хлопця...* (с. 202); *Чистий об'ясник ...* (с. 224); *... сирівець зварять* (с. 368); *... а чіпляється за кобеняка* (с. 159) тощо.

Ширше представлені тут фонетичні діалектизми: *Я не можу бачить ту прокляту фойду ...* (с. 195); *... бо оштрафують* (с. 196). *Тепер від серця одлягло і зовсім полегло ...* (с. 207); *Вирядюсь ...* (с. 213); *Ми штрап ускладчину заплатимо!* (с. 196).

Рідкісними прикладами граматичних діалектизмів у драмі «Безталанна» є наступні: *... не гань худоби!* (с. 221); *... не дїждеш же й ти празникувать весіллям свою зраду ...* (с. 211).

Отже, використання різновидів діалектизмів у п'єсах І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) вказує на чітку зорієнтованість письменника на народне мовлення, що стало

запорукою словникового багатства мови його драматичних творів. Варіативність у використанні мовних одиниць у мові творів драматурга у зв'язку із його питомим діалектним оточенням є передумовою, з одного боку, для поглиблення досліджень його ідіолекту, а з іншого – для подальших діалектних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацій І. С. Діалектизми в художньому творі / І.С. Бацій // Краса і сила слова: Бесіди про мову художнього слова. – К. : Радянська школа, 1983. – С. 51-56.
2. Гриценко П. Ю. Діалектизм / П.Ю. Гриценко // Українська мова : енциклопедія. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – С. 138-139.
3. Грещук В. Діалектне слово в художній мові / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 2010 – 2011. – № 11-12. – С. 3-11.
4. Єрмоленко С. Кому до волів, кому до бумаг – така жеч (діалог про мову п'єси Івана Карпенка-Карого "Мартин Боруля") / С. Єрмоленко, С. Бирик, А. Гладишева // Культура слова. – 2015. – Вип. 82. – С. 6–17.
5. Івашків Василь. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості /В. Івашків. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
6. Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич). Твори : у 3-х т. – К., 1961.
7. Матвіяс І. Варіанти української літературної мови / Іван Матвіяс; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 1998. – 162 с.
8. Матвіяс І. Г. Відображення говорів у мові української художньої літератури / І.Г.Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3–12.
9. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. –125с.
10. Плющ П. П. Про мову комедій І.К.Тобілевича «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн» і «Суєта» / П. П. Плющ // Вивчення мови художніх творів : збірник статей. – К., 1955. – С. 64–65.
11. Хом'як І. Взаємодія літературної мови і діалектів / І. Хом'як // Дивослово. – 2000. – №10. – С. 10–16.

Гузєєва А. О., Рябуха Т. В.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СИНОНІМІЧНІ РЯДИ ДІЄСЛІВ ГОВОРІННЯ В ОПОВІДАННЯХ О. ГЕНРІ

Різноманітність людської мови як процесу безперервно описується в лексико-фразеологічній системі будь-якої мови головним чином за допомогою дієслів. Дієслова говоріння неодноразово були об'єктом лінгвістичних досліджень, у яких вивчалися їх лексична та категоріальна семантика, а також їх функціонування. Ця група лексичних одиниць має складну семантичну структуру та неоднозначність з питання виділення синонімічних рядів і тематичних груп.